

TERMÉS

Bocskai István és Kismarja

„Kiáltanak az őseim”

(Sinka István)

A trianoni határ mellett, a Berettyó völgyében, a történelmi Partiumban vagy egy falu – Kismarja – amely valaha „a magyar történelem fénylő csillaga volt”.¹ Ki és mi tette azzá? Milyen történelmi körülmények sodorták az események középpontjába?

Története a messze századokra visz. Feltételezhetően honfoglalás kori település. A Marja név először 1277-ben bukkan fel, Maria alakban, s ha a középkorban oly gyakori birtokcseréket nem is akarjuk követni, egyet bizonyosan tudni lehet, hogy a XVI. sz. közepétől a Bocskai család birtokolja. Bocskai György, a későbbi István fejedelem édesapja, Kismarját nem az erdélyi fejedelemség és a Habsburg királyság közötti harcok során szerezte, hanem örökség útján jutott hozzá. Sőt a Várad és Debrecen között elterülő Bocskai birtokok központja, a család nemesi előnevét adó – Kismarja – volt.

Ez a föld adta a magyar történelem egyik legnagyobb alakját, *kismarjai Bocskai Istvánt*, Erdély és Magyarország választott fejedelmét, aki egy ellentmondásos korban, a szétszabdalt hazában, a hadak élén a hadak útját járva, a Habsburg- és a Török Birodalom közé ékelődve békekötéseivel, telepítéseivel, kiváltságleveleivel, az önálló Erdélyi Fejedelemség megszilárdításával mutatta a kivezető utat. Életművével nemzeti történelmünk nagyjai sorába emelkedett.

A kismarjai hagyomány szerint a fejedelem a Berettyó szigetén épült – ma a falu északi részén található – „várdombon” született. Ezt támasztja alá maga a fejedelem is a falunak adott nagy szabadalomlevelében, ahol „kedves szülőföldünknek” nevezi Kismarját, „amelyről a mi eleink, ükapáink, nagyapáink, ősapáink, eredetüket onnan véve magukat nevezték”.

A kortársak is innen származtatják. A Wittembergát megjárt protestáns prédikátor Debreczeni Szappanyos János 1605-ben a fejedelemhez írt költeményében szintén ezt a feltevést támasztja alá:

„Bihar vármegyéből
Hogy te ez kis helyről
Származtál oltalmunkra” (Militaris Congratulacio)

Sőt, még az egyik reformországyulésen is elhangzik az úrbéri vitánál példaként, mint ahol évszázadok óta nem volt földesúri befolyás: „Biharban Kismarja Bocskai születési helye”²

Bár „a születés körülményeinek okleveles hitelességét eddig senki nem publikálta”,³ a történetírás szerint a fejedelem Kolozsvárott 1557. január első péntekjén született Bocskai György és Leksei Sulyok Krisztina hatodik, vagy hetedik gyermekeként. Ifjúkorát Bécsben és Prágában töltötte, hazatérve a Kereki vár (ma Nagykereki) kapitányi tisztét látta el. Az ifjú Bocskait már itt foglalkoztatták társadalmi kérdések, mert 1579-ben Báthory Kristóf vajda által kiadott egy oklevelet, amelyben Bihar megyei birtokain élő jobbágyait – köztük kismarjaikat – felmentti a különböző adófizetések és szolgálattételek alól.⁴ Még ekkor politikai megfontolások nem ösztönözhatték, de mint a református egyház hű fia, a kálvinizmus révén ismerhette a puritán

¹ *Varga Gyula* ünnepi beszéde 1999. október 15., Kismarja

² KÖM II. k. 461 old. Dubraviczky képviselő felszólalása

³ *Varga Gyula*: Egy falu az országban. Debrecen, 1978. 8. old.

⁴ Ugyanott 9. old.

elveket, és a Németalföldet megjárta deákoktól is lehetnek ismeretei valamiféle szabadparaszti fejlődésről, amelyeket később majd a szabadsalomleveleiben tovább bővít.

Saját és testvérei házassága révén a bihari nagy nemzetségek sorába emelkedik. Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem tanácsadója (mint nagybátyja), 1592-től főkapitány Váradon, ami ekkor a Partium fővárosa és Erdély kapuja. Háborús hírek érkeznek a királyi Magyarországból, ez a 15 éves háború kezdete, felsejlik a török kiűzésének lehetősége.

A kor és az egymást követő nemzedékek nagy kérdése: a két nagyhatalom közül az egyre erősödő Habsburgok és a török közé ékelődve kivel kell összefogni, ki ellen, a magyarság megmaradásáért. Ez a kérdés manifesztálódik Bocskai István alakjában. Úgy tűnik a XVI. század nagy veszedelme a török, tehát Erdélynek – a 15 éves háborúban – a Habsburgok mellé kell állnia. „Ebben a politikai csoportosulásban vitathatatlanul Bocskai István volt a vezéregyéniség”⁵ A világlátott váradi főkapitány volt legnagyobb hatással Báthory Zsigmondra. 1594-ben az ún. törökpárt vezetőit kivégeztette. Alakja bizonyítja, hogy abban az ellentmondásos korban egy történelemformáló személyiségnek, akit sorsa népvézérré predesztinált, milyen buktatókon kellett keresztül mennie az igaz út megtalálásáig.

Így Bocskai hatására Erdély Habsburg szövetséges lesz, és ő maga vezette a küldöttséget Prágába 1595. június 28-án. Gyurgyevónál (1595. október 25-én) aratott győzelme eredményeként mint törekvőt ismeri meg a világ. Sajnos a keresztény hadak veresége Mezőkeresztesnél (1596), majd Báthory Zsigmond állandó lemondásai a fejedelmi trónról, Bocskai Istvánt visszavonulásra kényszerítették, s egy időben prágai fogságban élt. Többen úgy látták és Bocskai is rájött, hogy a Habsburg hadvezetés nem tudja a törököt kiűzni Magyarországról és az évről évre megújított hadjáratok csupán áldozatot, szenvedést hoztak, minden győzelmi esély nélkül. Káthay Mihály végvári katona, később Bocskai titkára írja: „Az országnak már csak szinte romjai látszanak.”

A növekvő elégedetlenség, a protestánsok üldözése, koncepciók perek miatt a XVII. sz. elején elkeseredés lett úrrá az országon. Bocskai a mellőztetés éveit után 1602-ben visszatér bihari birtokaira – Szentjób, Kereki és Kismarja valóságú tartózkodási helyei – és ő lesz „a kezdődő század legbiztosabb érzékű magyarja” (Benda Kálmán).

Hogyan lesz a Habsburg-hű főúrból az Érmellékről induló szabadságharc vezére? Ő maga írja Illésházy Istvánnak: „Öfelségének fegyverrel kellett engem hűségéről elkergetnie”. A bihari nagyúr birtokait Concini váradi vicekapitány és Belgiojoso császári tábornok vezetésével megtámadják a császáriak. 1604. szeptember végén Bocskai a hegyek között fekvő, nehezen megközelíthető Solyomkő várában tartózkodik, ahol megbeszélést folytat Örvény Pál kereki

Kismarja, református templom

⁵ Nagy László: Bocskai István a hadak élén. Bp., 1981. 13. old.

várkapitánnyal. A közelben tartózkodó 300 köleséri hajdúval 1604. október 5-én – ahogyan a szemtanú Alvinczy Péter kereki prédikátor írja – a császáriakat „veszteséggel és szégyennel” megfutamították. A hajdúk nemzetmentő küzdelme a kereki vár ostromának visszaverésével kezdődött. Tovább folytatódnak a lázas tárgyalások a hajdú kapitányokkal. 1604. október 14-én délután megszólalnak a dobok a hajdúszállásokon, és „Pro Patria et Fide” (Hazáért és Hitért) felkiáltással Lippai Balázs, Némethi Balázs, Ibrányi Ferenc, Dengeleghy Mihály, Szénási Mátyás hajdúi a bihari nagyúr mellé állnak. Az egyezkedést hitlevelben fogalmazzák meg: „Az mi hitlevelünket adtuk a vitélő Bocskai Istvánnak, ez körösztinsígnék s az mi Országunknak s ídes Hazánknak, legfőképpen az egy igaz Hitnek megoltalmazására kötöttük hitvel erre magunkat, s hogy együtt éljünk s halnánk az egy Igaz Hit mellett”.⁶ A református Bocskai és a református hajdúk – „akik a magok nemzetinek hóhérai nem akarván lenni” – szövetsége megkötöttet.

Álmosd-Diószeg között 1604. október 15-én hajnalban erdei rejtékelyükről Bocskai személyes vezetésével előretörő hajdúk, a környék jobbágyaival – húj, húj, rá – kiáltással félelmetes, vad fergetegként zúdultak a megzavarodott császáriakra és felmorzsolták Belgiojoso seregét. Évtizedek óta az első győzelme a leigázott és szétszabdalt magyarságnak, s ez a győzelem országos diadalmenetté változott, s nem sokkal később az Értől – Berettyótól – indult hajdúk már Bécs alatt nyargaltatják lovaikat.

A győzelmes szabadságharc sikereinek hatására kb. 60 000 főre duzzad a hadsereg, hiszen a XVI. sz. végén fellazult a feudális társadalom és konjunktúrája van a katonáskodásnak. A török uralom elől menekülő parasztok, a Habsburgok által uralt királyi Magyarországon a szabaddulni vágyó jobbágyság egy módot választhatnak: a katonáskodást. Éppen ezért érthető, hogy egyik napról a másikra hatalmas hadsereg keletkezik. Az otthonmaradtak többsége alkalmazatlan volt a hadakozásra, de a Bocskai szabadságharc idején nagy véráldozatot hozott a termelő jobbágyság is. Ezt hálálja meg a fejedelem a kiváltságsevelekkel.

Bocskai „írást, imát se tudó hajdú”, vagy ahogy a kortársak nevezték Bocskai „angyalai”, a legnagyobbjai a magyar hadtörténelemnek, s nem a történelem véletlen játéka, hogy a kismarjai Bocskai István a genfi Reformáció Emlékművén a nagy protestáns hadvezérek között hirdeti a magyar nép szabadságvágyát, európaiságát.

Sikerei csúcán 1605-ben a nyárádszeredai országgyűlés – Erdély, a szerencsi országgyűlés pedig Magyarország fejedelmévé választja. 1605. november 11-én, Lalla Mohamed nagyvezér, Rákosmezőn átadja a török szultán I. Ahmed ajándékát: a királyi koronát, s a tömeg „éljen a Magyar király” kiáltással üdvözli Bocskait. I. Ahmed felségednek titulálja, később Bocskainak szólítják az erdélyi követeket.

Bocskai nem vágyott koronára. Egyedül az alkotmány és a vallásszabadság biztosítását akarta. Harcostársainak református többségével együtt megtanulta Kálvintól, hogy a felsőbb-ségnek nemcsak joga, hanem kötelessége is alkotmányosan uralkodni, erőszakkal is köteles szembeszállni a király jogsértéseivel – ez a kálvini tan adott ideológiai alapot az ellenállásra –, hogy mint kiválasztott vezesse a harcot a zsarnokkal szemben. Lalla Mohamed kérte Bocskait, hogy mint Magyarország és Erdély fejedelme vegyen részt egy Bécs elleni közös katonai vállalkozásba. Ő látszólag elfogadta, de tudta, hogy nem szolgálná a nemzet ügyét. Békét kell kötni!

Bár kényszerűségből fogott fegyvert, győzött, de nem ült tort a legyőzötteken, győzelmét a béke megszilárdítására használta fel. Életműve: a bécsi és a zsitvatoroki béke. Azért hódítja meg egész Magyarországot és azért kényszeríti békére a császárt, hogy Erdély függetlenségét mindenképpen biztosítsa, és hogy a protestáns vallásszabadság kivívásával megtörje a katolikus klérus ideológiai hatalmát, hogy a császár és a szultán között békét teremtsen. Ő az egyetlen ember, aki látja a világpolitikai összefüggéseket.

A béke aláírásáig kénytelen fegyverben tartani a hatalmas hadsereget, amelyik, mint mindegyik más, alapvetően fizetetlen. Ezért állandóan az „önellátásra” berendezkedett hajdúk „leszállítását” követelik tőle. De Bocskai a realpolitikus erre nem hajlandó, s válaszként a magyar hadtörténelem egyik legszebb levelét írja katonáiról: „Isten látja semminek okai nem vagyunk, mert ha lehetne az egész hajdúságot csak az magunk kebelében vagy markunkba szorítanunk,

⁶ Ugyanott 118. old.

hogy senki terhére ne volnának, de az ilyen változás közönségesen soha kár nélkül nem lehet” ... de ha mód is lett volna a leszállításra „nem lett volna bátorságos a két had ereje között. A két tar közül ki tudja melyik kapott volna üstökében az magyar nemzetségnek.”⁷

Azt is tudta, hogy a nemzeti fejedelemségnek – Erdélynek – fegyveres bázisa kell hogy legyen, amelyik állandóan harcra kész, és az ellátása is megoldott. Ezt szolgálta a hajdúk letelepítése. Bocskai birtokaira nagy számban telepített magyarokat (se előtte, se utána senki), feltétele, hogy a „házát hűségesen szolgáljni kötelesek”. Követendő példa a későbbi évtizedekben azok számára, akik harcba indultak a Habsburg hatalom ellen.

Az első, aki meglátja Erdély és Magyarország – már ami maradt belőle – kényszerű különállásának szükségességét. Amíg a török elfoglalva tartja Magyarország közepét, addig fenn kell állnia Erdélynek, mint önálló fejedelemségnek. Azt írja politikai végrendeletében: „Valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél léssen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik javokra, oltalmokra léssen. Ha pedig Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországból magyar kezébe kelne egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük: hogy attól nemhogy elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segéljék tehetségek szerént és egyenlő értelemről azon korona alá, a régi mód szerént, adják magokat.”⁸

Alig fejezte be végrendeletének tollbamondását, 1606. december 29-én, Kassán hosszas szenvedés után visszaadta lelkét Teremtőjének. A „magyarok Mózese”, ahogyan a krónikás írta, csak megmutatta az Ígéret földjét, de Ő sem mehetett be oda. „Ha más boldogabb és hatalmasabb nemzet fiának született volna, ma talán a világtörténet legnagyobbjai közt emlegetnék. Így azonban csak mi emlékezünk reá, vigasztalást és bátorságot merítve példájából a magyar sors nehéz perceiben.”⁹

A győztes szabadságharc egyik utolsó mozzanataként szülőföldjére emlékezett a fejedelem. Kassán 1606. szeptember 22-én a kismarjaiaknak messzemenő kiváltságokat adott, pontosabban megfogalmazta elképzeléseit, részletesebben mint a hajdú kiváltságokat, és mindezekért cserébe nem kellett semmit se adni.¹⁰ Miért? Mert a szülőföld iránti hála vezeti: „illenek-e megfélemezniük arról a helyről, arról a mi igen kedves szülőföldünkről, közelebből a Bihar vármegyében fekvő, általánosan Kismarjának nevezett (községről), amelyről a mi eleink, úkapáink, nagyapáink, ősapáink eredetüket onnan véve magukat nevezték és nevezteték, s ahol a mennyei hazába való megtértök után testüket elföldelteni, csendes nyugovásra eltemettetni, sírboltokat és síremlékeket emelni kívántak”. Ezért Kismarja községet kiemeli a magyarországi faluk sorából, mezővárossá teszi, s azzal járó jogokkal is felruhazza. Ezután 16 pontba szedve sorolja fel azokat a jogokat és kiváltságokat, amelyek a kismarjaiakat megilletik. Legfontosabb kiváltságaik:

- A községet kivonja a földesúri hatalom alól, nem fizet földesúri adót, nem tartozik a földesúri bíraskodás alá.
- Megadja a községnek az önkormányzatot, s olyan bírót választhat, akinek a hatalma kiterjed a *pallasjogr*ra is (ezt csak királyi vármegyei és szabad királyi városok élvezhették).
- A közösség szabadon szedhette a feudális birtokkal összekötött kisebb haszonvételeket. A Berettyó folyón malmot építhettek, s ennek jövedelmét a község, a szombati őrlés hasznát pedig a pap és az iskola javára kellett fordítaniuk.
- A 9. pontban pontosan körülírt pecsét használatára kapott jogot a község, ezzel a körirattal: „Pro Deo et Patria”.
- A kiváltságlevél Kismarját felmentette az állami adó alól (kivéve a taksát). Nem tartoztak a hadseregnek ételmet adni és mentesültek mindennemű katonai beszállásolás alól – ez több-kevesebb módosulással 1848-ig fennmaradt.

⁷ Bocskai Illésházyhoz írt levele. 1606. október 15.

⁸ Szigethy Gábor: Bocskai István testamentumi rendelése. Bp., 1986. 15–16. old.

⁹ Benda Kálmán: Bocskai István Bp., 1942.

¹⁰ Varga Gyula: i. m., u. o.

- A tizedmentesség felmentette a községet az egyházi tized alól, illetve „oly módon és feltétellel, hogy beszédetvén és összehordatván minden tized, a község bírása vegye át, tartsa együtt és adják oda az egész Isten igéje szolgálainak, s a kismarjai iskola tanítóinak és növendékeinek hasznára”.

A község tagjai a kiváltságlevél értelmében általában azokat a jogokat élvezhették, mint más, kiváltságos városok polgárai. A privilégium külön is megállapította, hogy a lakosok vagyონuk felett szabadon végrendelkezhetnek. Ezen kiváltságok kivételes helyet nyújtottak a korabeli feudális társadalomban. Földet akkor csak nemesember birtokolhatott, s a marjaiak – ha egyéneként nem is –, testületükben nemesként fogadhatók el. Kismarja polgárai lényegében szabad parasztok voltak, önkormányzattal rendelkeztek, ami bizonyos tekintetben még a mezővárosi jogokon is túllépett.

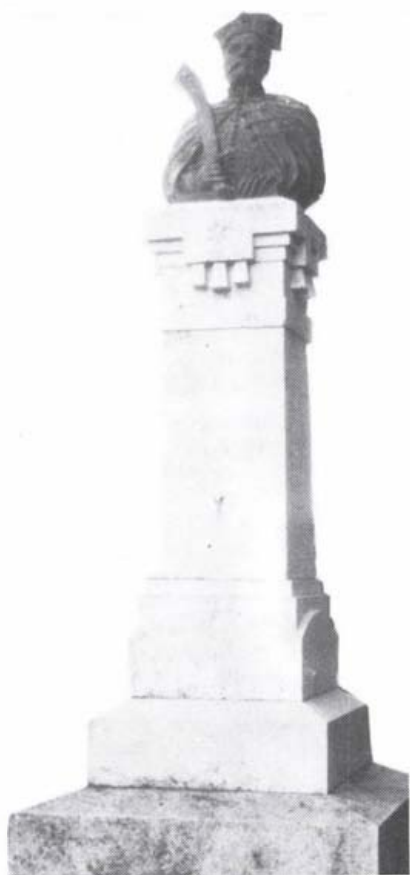
A kismarjaiaknak adott oklevélből jól kiolvasható a fejedelem társadalompolitikai elképzelése. Az ún. „nagy” hajdú és bihari „kisebb” oklevelei megegyeznek abban, hogy ezeket Bocskai a győztes hadjáratban, mintegy jutalomképpen adta. Az adományok mögött felsejlik a fejedelem hűbéri jellegű elvárása. Kismarjával szemben nincsenek ilyenek. Olyan köztársaságot hozott létre, amely szerinte a legideálisabbnak tűnt. Az 1579-es oklevéllel összevetve érettebben domborodnak ki társadalompolitikai elképzelései: pl.: ha nemesek beköltöznek, kötelesek legyenek alávetni magukat a polgári terheknek. (Így is történt.) Bocskai rést ütött a feudális társadalom megmerevedett szerkezetén, s ez a szabadalomlevél is példázza, hogy ha tovább élhetett volna, milyen célokat valósított volna meg.

A 250 évig táplált mezővárosi illúziók ellenére Kismarja mégsem lett város. Jogai lettek volna, de lehetőségei hiányoztak. A Berettyó szigetére épült volt jobbágyfalu, nem tudott túlterjeszkedni az őt körbefogó mocsarak határán, s alakult ki iparos, kereskedő réteg sem. A történelem sem kedvezett a közösség megszilárdulásának, de az egymást követő nemzedékeknek erőt adott a kiváltságtudat.

Hogyan élt és él tovább a hagyomány Kismarja közösségében? Minden nép a múltjában gyökerezik – tudták ezt elődeink –, és az egymást követő nemzedékeket, hősies ellenállásra készítette a kiváltság megtartása. Ma nem is tudtak változtatni társadalmi környezetük nyomorúságán, erőt adott annak elviselésére.

A viharos XVII. sz., a „romlás százada” nem kedvezett ennek a kis közösségnek, annak ellenére, hogy a következő fejedelmek megerősítették Kismarja szabadalomlevelét: *Rákóczi Zsigmond 1607, Báthory Gábor 1611, Bethlen Gábor 1623, Brandenburgi Katalin 1630, Apaffi Mihály 1675*, sőt még *Lipót császár is 1691-ben a Diploma Leopoldinumban. Esterházi Pál nádor 1700-ban Bocskai István fejedelem iránti tiszteletből szintén megerősíti a szabadalomlevelet. II. Rákóczi Ferenc „mint tudjuk, tiszteletben tartotta a hajdúk kiváltságait, közöttük Kismarja szabadságát is.”¹¹*

Természetesen mindez a kismarjaiak szívós ellenállását tükrözi, hiszen eljutottak követeik Bécsbe is, és állandóan harcban álltak a váradi püspökséggel és a Szepesi Kamarával. A kismarjaiak önértetét

A „szablyás Bocskai” szobor
(Tóth András műve)

¹¹ Ugyanott 20. old.

azzal is erősítették, hogy a XVIII. sz.-tól Bihar vármegye a kismarjai komunitást – mint testületet – nemesnek fogadta el. A kollektív nemességnek voltak személyekre lebontható előnyei is, pl.: minden kismarjai polgár vámmmentességet élvezett a hidakon és a vásárokon, a megyegyűléseken két közrendű polgár helyett szavazhatott, sőt a bíróságot viselő famíliák hivataluk letelte után viselni kezdték a „nemzetes” címet.¹² Ez a szemlélet a hagyományba olyan mélyen beivódott, hogy a XIX. sz. végén is viselték azt.

Vajon mi lehet az oka, hogy a kismarjai kiváltságokat évszázadokon keresztül megőrizhették?

Először is a református hit, amely alulról, a népből jött. Ez a magyar nép legalsó rétegeiben működő erő „a magyar népet egy szerencsés szellemi szervezetbe fogta össze, ... a humanitás legmagasabb eszméit adta ... csontozatot adott egy összetört gerincű népnek.”¹³ *Másodszor*: a történelem állandó jelenléte. 1606-tól kezdődően „kezdétét vette ezen Prothocollum, a mely esztendőben ama Boldog emlékezetű Fejedelem Bocskai István Kis Maria Várossát, Privilegizálta”.¹⁴ Ebben a jegyzőkönyvben olvasható – amire maga a fejedelem is hivatkozik az adománylevelében –, hogy „eleink meghidegedett és már porrá vált tetemei a templomunk kriptájában temettetvén, mostan is itten nyugosznak”. De mi történt a síremlékekkel? Feltételezhetően 1664-ben, Várad eleste után, a török feldúlja a környéket és Kismarját is elfoglalja. 1800-ban a templom újjáépítésekor sírkődarabokat találtak, ami azt bizonyítja, hogy évszázadok óta a család temetkezési helye volt. A hagyomány szerint a Bocskai család porló csontjai ma is a templom alatt találhatóak és a kismarjai református egyház kezdeményezi azok feltárását.

Az 1606-ban megkezdett jegyzőkönyvet folytatták, újramásolták és az ún. „levelesházban” falidobozokban, ládáknak féltő gondnal őrizték Kismarja város hatalmas iratanyagát. A kismarjai bírónak esküdni kellett, hogy megőrzi és hiánytalanul továbbadja a város levéltárát.

És ott volt a vár, a fejedelem születési helye. Még 1704-ben Palocsay György a váradi ostromzár parancsnoka innen keltezi levelét: „Datum in Castris ad Kis Maria”¹⁵, de már 1793-ban a vidéken átutazó Towson Robert „a híres Bocskai” Kismarja melletti váráról csak múlt időben beszél.¹⁶ Valószínű, hogy a többi magyarországi várral együtt a Habsburg császár parancsára rombolták le. Ma már csak az egyre fogyatkozó domb jelzi a hajdani dicsőséget.

A Bocskai hagyományt éltették a prédikátorok és a tanítók is. Fennmaradt Habokai Márton nótárius kátéja 1795-ből,¹⁷ ami legalább egy évszázadon keresztül az oktatás egyik alapja volt. A 28 lap terjedelmű káté átfogja az egész magyar történelmet, de elsősorban Kismarja történetét dolgozza fel:

„Ks: Hol született ez a fejedelem?

Fs: Ezenn Városnak az északi részén lévő várban, mely városnak helye mostan is elevenen megtezik, és hazájához viseltetett buzgó szeretetéből adott ennek a városnak örökös szabadságot.” Részletesen ismerteti a kiváltságlevelet, és hivatkozik arra, hogy „ezen Város Archívumában meg lehet olvasni”.

Az állandóan használt pecsétnyomó is fenntartotta a hagyományokat. A kiváltságlevelél 9. pontja részletesen leírja és ebből felismerhető Bocskainak tömören fogalmazott korabeli egyéniségű alakja. Ez díszíti a református templom 1616-ban öntött, majd megújított ún. „történelmi harangját” is, amit a hagyomány szerint Bocskai fejedelem adományozott és ma is „Bocskai harang”-nak neveznek. Ugyanez a címer várja megújított formában a falu határában a mai látogatót is.

Bár 1828-ban megszűntek a város nemesi kiváltságai, mezővárosi státusza nem változott. A város önérzetét mélyen sértette ez a veszteség, s talán ezért is nagy lelkesedéssel vett részt az

¹² Ugyanott 22. old.

¹³ *Illyés Gyula* Reformátusok Lapja 1968. június 21.

¹⁴ Kismarjai Ref. Egyházi Levéltár

¹⁵ *Osváth Pál*: Kismarja nagyközség leírása. 1896. 31. old.

¹⁶ *Varga Gyula*: i. m. 39. old.

¹⁷ Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleménye 28. szám. Debrecen, 1975. 17–33. old.

1848–1849-es szabadságharcok idejében. A város vállalta a nemzetőrség és az újonctoborzás költségeit. Honvédeink az 55. Zászlóaljban Bem tábornok vezetésével az erdélyi Vöröstoronyi-szorosban tüntették ki magukat.¹⁸

A szabadságharc bukása után Kismarjában is hónapokra megdermedt az élet, de a városi illúziók még évtizedeken át éltek a kismarjai hagyományokban. A falu központi magját a legutóbbi évtizedekig városnak mondták, *városkert, városháza* ma is használatos kifejezések. Az előjáróság az 1890-es évek elején a millennium méltó megünneplésére felkérte O'sváth Pál 48-as honvédet – aki szintén a falu szülőtte volt – Kismarja történetének megírására, s azt minden kismarjai polgár kezébe adták. Ez nagymértékben hozzájárult a hagyományok fennmaradásához, s ma is megtalálható egy-két család birtokában. O'sváth zárszavában figyelmezteti a kismarjaiakat: „Polgárok! A Bocskaiak szelleme örökdióként hajlékaiatok felett és az István fejedelem bölcsessége vezéreljen benneteket minden dolgaitokban.”

A Bocskai tradíciót tovább élteti a református templomban lévő, Bocskai fejedelemről a XIX. sz.-ban készült festmény, amely a Mózes szék fölött függ.

A templom mellett a híres *szablyás Bocskai* kép elevenedik meg Tóth András debreceni szobrászművész (Tóth Árpád költő édesapja) megformálásában, ami az előző évtizedek és az újabb évek emlékezéseinek méltó helye. A szobor mellett az 1938-ban készült első világháborús egészalakos emlékmű is a hajdú ősokeletet jelképezi.

A kiváltságtudat és annak külsőségei – pl. az 1760-as években épült „városháza”, tanácstermének falain a „város jóakaróinak” életnagyságú olaj mellképe, a bíró széke – a hagyományok ápolása egészen a második világháborúig fennmaradtak.

Az évszázadokon át féltve őrzött hatalmas iratanyag (az eredeti oklevél, a kiváltságot megerősítő oklevelek stb.) nagy része 1944–1948 között elveszett a történelem viharában és az emberi gondatlanság következtében. A következő évtizedek megtörték és elűzték a hajdú utódokat, csak kevesen maradtak, akik nem felejtettek el közösségben és nemzetben gondolkodni. A rendszerváltozás folyamatának új szellemisége: a nemzeti hagyományok újraélesztése, a nemzeti önbecsülés összetársadalmi és egyéni értékrendjének visszaállítása, a kisközösségek nemzetmegtartó erejének erősítése megpezsztítette a falu közösségi életét.

Az utóbbi évek megemlékezéseinek fontos állomása volt, hogy 1999. október 15-én, az álmódsdi csata évfordulóján a fejedelemre emlékező ünnepség keretében a kismarjai óvoda és általános iskola felvette Bocskai István nevét. A koszorúzás, az iskola új lobogójának – fehér selyem zászlón a Bocskai címerrel – avatása emelte az ünnep méltóságát. A szabadságharcos elődöket idéző előadásában Varga Gyula – a falu szülőtte és monográfusa, a KLTE nyugalmazott tanára – figyelmeztette az utódokat: „A falu akkor lesz gazdag, ha büszke lesz örökségére, és ápolja azt.” Az ünnepség a város északi szélén a már alig emelkedő Bocskai várdombon folytatódott, ahol a hagyomány szerint a fejedelem született. Itt a református egyház istentisztelet keretében Kismarja közösségével együtt, egy Erdélyben elkészített kopjafát avatott fel. Czikoné Barta Márta lelkesítő ünnepi ígjerítését Garay János soraival fejezte be, ezzel is érzékeltetve közelmúltunkat és remélve egy jobb jövőt:

*Csak törpe nép felelhet ős nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket:
A lelkes eljár őssei sírlakához,
S gyűjt régi fénynél új szövegetnek.*

Sárkány Viola

¹⁸ Varga Gyula: i. m. 29. old.